

УДК 001.891:061.62(091)(477.53)

Володимир Шульга

**ВИТОКИ СТВОРЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПОСЕРЕДНИЦЬКОГО БЮРО ТА
ВИПРОБУВАЛЬНОЇ КОМІСІЇ ПРИ НЬОМУ
(ДО 135-РІЧЧЯ ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)**

Методом історико-наукового аналізу розглянуто передумови появи Організаційно-посередницького бюро та випробувальної комісії при ньому, заснованого при Комітеті сільськогосподарського рослинництва Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, якому цього року виповнюється 135 років. Окреслено основні принципи діяльності, здобутки та досягнення у галузі рослинництва.

Ключові слова: організаційно-посередницьке бюро, випробувальна комісія, Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, сільськогосподарська дослідна справа, аграрна галузь.

У цьому році своє 135-річчя від дня заснування відзначає Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. Це видатне творче об'єднання стало справжнім явищем у вітчизняному галузевому науково-освітньому та культурному середовищі. Воно розпочало свою генеруючу консолідуючу діяльність із 1880 р. не тільки в регіоні, але і для потреб Воронезької, Катеринославської, Курської та Полтавської губерній та області війська Донського. Йдеться про території, де значну частину населення і до сьогодні становлять українці.

У наукових працях багатьох вітчизняних дослідників предметом досліджень ставали різні аспекти науково-організаційної діяльності Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості багатьох вітчизняних дослідників [1–5]. У розгалуженій структурі товариства від 1912 р. існував важливий дорадчий орган – комітет сільськогосподарського рослинництва, який сприяв розвитку сільськогосподарського рослинництва на наукових основах, насамперед, для півдня країни у межах діяльності Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості.

Методом історико-наукового аналізу із залученням доступних матеріалів з архівних та періодичних джерел концептуально розкрито внесок Організаційно-посередницького бюро та випробувальної комісії при ньому, що діяли при комітеті сільськогосподарського рослинництва Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості для організаційного ствердження вітчизняного галузевого дослідництва на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями статуту Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, відповідно до його § 49 [6], на засіданні загальних зборів 16 березня 1912 р. засновано комітет сільськогосподарського рослинництва. Він розташовувався за адресою: м. Харків, вул. Московська, 10 [7, с. 453]. Уже наприкінці 1913 р. до складу комітету сільськогосподарського рослинництва входило 70 осіб. Серед його засновників значаться видатні діячі аграрної науки: П. Будрін, О. Гельмер, Г. Дібольт, А. Зайкевич, Б. Єнкен, М. Резніков та ін. [8, с. 128]. Комітет сільськогосподарського рослинництва проводив відповідні заходи із розвитку галузі рослинництва, репрезентував її здобутки та працював над удосконаленням технологій вирощування галузевої продукції.

Уже на першому з'їзді з сільськогосподарської дослідної справи Південного Сходу європейської Росії та Північного Кавказу, що відбувся упродовж 24–26 травня 1912 р. у Ростові-на-Дону, за дорученням комітету сільськогосподарського рослинництва Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості було винесено на розгляд наукової громадськості доповідь про створення організаційно-посередницького бюро та випробувальної комісії при ньому [9]. Слід відмітити, що зібрання цілком підтримало основні положення інформаційного повідомлення Б. Єнка.

Основним завданням новоутворення ставило виписування та облаштування дослідних установ і господарств. При ньому була заснована комісія зі спільного випробування пристроїв і машин, що застосовувалися у дослідних інституціях, насінневих та селекційних господарствах.

Організаційно-посередницьке бюро входило до складу комітету сільськогосподарського рослинництва і було однією з його установ. Воно мало на меті сприяти, базуючись на раціональній організації, облаштуванню дослідних установ, господарств, контрольних станцій, технічних лабораторій та інших подібних установ. У свою чергу, новоутворення надавало підтримку

вищезазначеним інституціям в отриманні необхідної інформації; складало проекти пристроїв й устаткування, програми робіт; виконувало посередницькі функції щодо виписування обладнання на замовлення установ; облаштовувало склади, майстерні, агентури, контори. Варто наголосити на популяризаційній діяльності організаційно-посередницького бюро. За його ініціативою та безпосередньою підтримкою проводилися виставки, конкурси, запрошувалися провідні діячі аграрної науки для проведення бесід і лекцій на актуальні галузеві теми. Крім того, бюро займалося видавничою діяльністю. Під його егідою виходили наукові праці, друкувалися звіти, розроблялися плакати та інше наочне приладдя, що мало стосунок до основної діяльності установи. Значну допомогу надавала довідкова бібліотека та участь фахівців відповідних галузей у різних проектах, що стосувалися роз'яснювальної роботи з місцевим населенням та зацікавленими організаціями.

Склад організаційно-посередницького бюро визначався загальними зборами комітету сільськогосподарського рослинництва та його правлінням. Фінансування новоутворення здійснювалося від нарахувань: 1) профільного комітету; 2) одноразових і постійних внесків установ та осіб, які користувалися його посередницькими послугами; 3) із відсотків, нарахованих на виписані предмети; 4) зі сплати за складання проектів, планів, кошторисів та інших робіт; 5) із доходів від складів і майстерень. У свою чергу, кошти бюро поділялися на три фракції: 1) запасний фонд, в який відраховувався визначений відсоток від обороту і внески установ, що користувалися послугами бюро; 2) щорічні витрати на ведення справи, що визначалися щорічним кошторисом та 3) оборотні кошти, необхідні для проведення його операцій [9, с. 450].

Варто зазначити, що при організаційно-посередницькому бюро була створена випробувальна комісія. Вона виділялася зі складу бюро і поповнюється відповідними фахівцями, кількість яких визначалася комітетом сільськогосподарського рослинництва. Комісія створювалася з метою організації та виконання випробувань пристроїв і машин, що застосовувалися вищезазначеними установами. Випробувальні операції проводилися як комісією, так і окремими (за згодою з останньою) дослідними установами. Комісія зосереджувала свою діяльність на складанні програми випробувань, погодженні її з дослідницькими інституціями. У ній знаходили відображення пристрої та машини, призначені для випробування, які розподілялися між інституціями для проведення випробувань. До того ж, були визначені умови цих експериментів і складений відповідний кошторис. Комісія робила зведені звіти отриманих від випробувань матеріалів і надсилала їх зацікавленим установам. Витрати на випробувальні операції покладалися на комісію та інституції, що проводили випробування устаткування згідно з кошторисом та розрахунками, які складали за спільною згодою.

Зауважимо, що облаштування подібного бюро було нелегкою справою. Багато часу приділялося науково-організаційній діяльності. Випробувальна комісія була нерозривною ланкою новоутворення. Потреба в її облаштуванні була більш гострою, ніж у самому бюро. На початку ХХ ст. проблематика випробування устаткування набула особливої актуальності. Оскільки багато вітчизняних науково-дослідних установ по суті просто дублювали одне одного, одночасно тестуючи новітнє обладнання. Для того, аби покращити стан галузевого дослідництва, і було вирішено заснувати Комісію з випробування устаткування. Це, у свою чергу, мало об'єднати структурні спеціалізовані одиниці сільськогосподарської дослідної справи – дослідні установи, селекційні і насінневі господарства, колективні дослідні тощо. Передбачалося, що при згуртуванні зусиль у галузі рослинництва можна досягти чималих здобутків та використовувати різноманітний, досить цінний досвід спеціалістів багатьох дослідних інституцій, які, згідно з «Положенням» Організаційно-посередницького бюро, ставали його членами. Таким чином, досягалася цілеспрямована, далекоглядна мета ініціаторів створення вищезазначених структурних підрозділів задля згуртування дослідницьких закладів для подальшого розвитку аграрної науки та дослідної справи.

Серед здобутків комісії з випробування устаткування можна виділити те, що завдяки зосередженню в одному місці виписок (а вони переважно охоплювали закордонні товари) можна було досягти значного здешевлення предметів при визначенні їхньої якості. Крім того, вкрай важливим у діяльності організаційно-посередницького бюро стало значне спрощення праці окремих представників дослідних полів і господарств з облаштування інституцій, оскільки розробкою відповідних проектів займалося новоутворення за участю кращих фахівців у відповідних галузях. Також вони опікувалися налагодженням співпраці із закордонними фірмами, проводили аналітичні огляди їхньої діяльності та окреслювали майбутніх перспективних партнерів. Таким чином, з організацією філій спрощувалися й деякі технічні аспекти та питання комерційного характеру. Цілком зрозуміло, що об'єднання і систематизація таких випробувань могла усунути вищезазначені недоліки і надати можливість здійснювати різні випробування з найменшим залученням коштів і сил та у більшому обсязі тощо.

На чолі принципів заснування бюро і комісії стояла добровільна згода зацікавлених установ, фондів, фахівців. Спочатку спільної співпраці з дослідними інституціями було створено спільне виписування пристроїв і машин та їх випробування. Виконавчим органом, відповідно до положення,

був комітет сільськогосподарського рослинництва Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості [7, с. 455]. Крім того, бюро займалося складанням планів і кошторисів з устаткування відповідних установ, маючи постійний склад службовців. У разі необхідності планувалося додатково облаштувати склади і майстерню.

Науково-організаційна діяльність організаційно-посередницького бюро здійснювалася наступним чином. Виписки проводилися через бюро, при відрахуванні невеликого відсотка на витрати з випускання у запасний фонд. Відправку предметів здійснювали безпосередньо з місця замовлення. Аналогічним чином відбувалися й випробування. Базуючись на попередній діяльності дослідних установ, результати яких неодноразово ставали предметом дискусій членами бюро, складався список, кошторис і програма випробування різних машин і апаратів. Бюро зверталось до всіх дослідних інституцій з проханням висловити свою принципову згоду на участь у випробуваннях. У свою чергу, дослідницькі установи вносили доповнення і зміни до програми і кошторису, визначали групу товарів, у випробуванні яких вони бажають брати участь. Крім того, визначалася сума, яку слід було внести кожній установі. У цей же час відбувалося визначення організацій, які могли проводити ті чи інші дослідження. Зібраний матеріал надходив у бюро, яке згодом систематизувало відомості і сприяло якнайшвидшому проведенню випробувань та інформувало зацікавлені установи у прийнятих рішеннях.

Таким чином, на початковому науково-організаційному етапі планувалося об'єднати дослідні інституції щодо спільних виписок пристроїв і машин та їх випробування, поряд зі створення центрального апарату, який би займався організацією, облаштуванням й наданням організаційно-посередницьких функцій. Саме з цієї метою провідні аграрії згуртували свої сили для подальшого розвитку галузі рослинництва та сільськогосподарської дослідної справи загалом. Як наслідок, облаштовували спочатку комітет сільськогосподарського рослинництва Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, а пізніше – організаційно-посередницьке бюро для випускання і облаштування новітнім устаткуванням дослідних інституцій та випробувальної комісії пристроїв і машин при ньому.

Список використаних джерел

1. Головки А. Сельско-хозяйственные общества Харьковской губернии / А. Головки. – Харьков: Из-во Харьковской земской управы, 1910. – 136 с.
2. Грищенко Т. Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості у житті та творчій діяльності М.М. Вольфа у 1915–1919 рр. / Т. Грищенко // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теорет. конф. ... / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – 2012. – Ч. 3. – С. 83–85.
3. Куліков В. О. Селянське господарство Харківської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст.: автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / В. О. Куліков. – Х., 2005. – 19 с.
4. Кунець В. В. Сільськогосподарські товариства Харківської губернії на початку XX ст. / В. В. Кунець // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали X Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 150-річчю з часу засн. Полтавського т-ва сіл. госп-ва, 28 трав. 2015 р., м. Київ / Нац. акад. аграр. наук України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН; Полтавська держ. аграр. акад. [та ін.]; редкол.: В. А. Вергунов, О. П. Анікіна, А. С. Білоцерківська [та ін.]. – Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – С. 129–130.
5. Поштаренко Д. В. Досвід Харківського товариства сільського господарства у розвитку тваринництва Харківщини у кінці XIX – на початку XX ст. / Д. В. Поштаренко // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теорет. конф. ... / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – 2012. – Ч. 3. – С. 121–123.
6. Устав Харьковского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. – Харьков, 1879. – 15 с.
7. Енкен Б. К. О комитете сельскохозяйственного растениеводства Харьковского общества сельского хозяйства / Б. К. Енкен // Труды 1-го съезда по сельскохозяйственному опытному делу Юго-Востока Европейской России и Северного Кавказа, 24–26 мая 1912 г. – Ростов-на-Дону. – 1913. – С. 453–457.
8. Отчет Комитета сельскохозяйственного растениеводства за 1913 год // Труды Харьковского общества сельского хозяйства. 1913, вып. IX. Деятельность общества за 1913 г. – Х.: Тип.-литогр. М. Сергеева и К. Гальченка, 1914. – 128–132.
9. Енкен Б. Об организационно-посредническом Бюро и испытательной комиссии при нем / Б. Енкен // Труды 1-го съезда по сельскохозяйственному опытному делу Юго-Востока Европейской России и Северного Кавказа, 24–26 мая 1912 г. – Ростов-на-Дону. – 1913. – С. 446–452.

Владимир Шульга

ІСТОКИ СОЗДАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПОСРЕДНИЧЕСКОГО БЮРО И ИСПЫТАТЕЛЬНОЙ КОМИССИИ ПРИ НЕМ (К 135-ЛЕТИЮ ХАРЬКОВСКОГО ОБЩЕСТВА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ)

Методом историко-научного анализа рассмотрены причины возникновения Организационно-посреднического бюро и испытательной комиссии при нем, основанного при Комитете сельскохозяйственного растениеводства Харьковского общества сельского хозяйства и

сельскохозяйственной промышленности, которому в этом году исполняется 135 лет. Определены основные принципы деятельности, достижения и успехи в области растениеводства.

Ключевые слова: Организационно-посредническое бюро, испытательная комиссия, Харьковское общество сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности, сельскохозяйственное опытное дело, аграрная отрасль.

Volodymyr Shulga

IN THE ORIGINS OF THE ORGANIZATIONAL AND INTERMEDIARY BUREAU AND ITS TESTING COMMISSION (FOR 135TH ANNIVERSARY OF KHARKIV SOCIETY OF AGRICULTURE AND AGRICULTURAL INDUSTRY)

The prerequisites of appearance of the Organizational and intermediary bureau and the testing commission at it, established by the Committee of agricultural crop of Kharkiv society of agriculture and agricultural industry, which this year celebrates 135th anniversary are considered by the method of historical and scientific analysis. The basic principles, achievements and advances in crop production are observed.

Key words: the Organizational and intermediary bureau, the testing commission, Kharkiv society of agriculture and agricultural industry, agricultural research case, agriculture.

УДК 796.5 (477)

Ганна Чепурда

ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ ПЛАНІВ ЗАЛІСНЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджено втілення в життя планів заліснення степових та лісостепових регіонів України у період після закінчення Другої світової війни відповідно до «великого плану перетворення природи». Показані заходи радянської влади по створенню системи полезахисних лісосмуг, передбачених «Великим планом перетворення природи».

Ключові слова: «великий план перетворення природи», лісонасадження, меліорація земель, полезахисні лісосмуги, протиерозійні роботи.

Після закінчення Другої світової війни, наряду з ліквідацією її наслідків, в колгоспах та радгоспах України були відновлені у великих розмірах роботи по створенню лісозахисних насаджень. Лісомеліоративні заходи передбачали звичайно закладку стокорежуючих прибалкових та приярних лісових смуг, створення суцільних насаджень по ярам, балкам, берегам річок, біля ферм, по берегам ставків та водосховищ.

Метою статті є розкриття специфічних особливостей втілення в життя планів заліснення регіонів України у період після закінчення Другої світової війни відповідно до «Великого плану перетворення природи».

У свій час до порушеної нами проблеми зверталися Д. Гак, І. Романенко, Л. Сумський, Ф. Кошелев, П. Вакулюк, В. Литвин, Б. Кіндюк [1]. Водночас сучасні можливості дослідників у доступі до джерел дозволяють висвітлити раніше маловідомі сюжети та зробити нові висновки щодо наслідків реалізації «Великого плану перетворення природи» для українських земель.

З метою складання проектів на лісорозсадники і лісосмуги в Україні у 1949 р. організовано республіканський трест «Агролісопроект». З кінця 1940-х рр. різко збільшився випуск машин і механізмів для потреб лісового господарства [2, с. 133].

До штатів сільськогосподарських органів від машинно-тракторних станцій до Міністерства сільськогосподарства УРСР введено посади спеціалістів-агролісомеліораторів. Посади таких же спеціалістів були введені в обкомах партії, а в ЦК КП(б)У було створено сектор полезахисного лісорозведення.

У лісгосподарських та лісотехнічних інститутах і технікумах України різко збільшили набір на лісгосподарські та лісомеліоративні факультети, а в кількох сільськогосподарських вишах України були відкриті лісомеліоративні факультети [2, с. 134].

У 1948 р. посадка полезахисних смуг була здійснена на площі 9182 га, обліснення та закріплення пісків проведено на площі 2361 га, посадка лісових насаджень по ярам та балкам проведена на площі 4737 га [3, с. 4].

Упродовж 1949–1952 рр. колгоспи і радгоспи України щорічно, своїми силами, саджали і сіяли в середньому по 66000 га полезахисних лісових смуг. Посадки здійснювались як державою, так і